

Το μακρύ, σύντομο ταξίδι μιας μικρής, μεγάλης ομάδας (large group) μέσα στο πέλαγος των δυναμικών της: Μια βιωματική καταγραφή της εμπειρίας μου ως συμμετέχουσα σε συνεδρίες μεγάλης ομάδας

Κία Θανοπούλου¹

¹ Ψυχολόγος (Msc), ψυχοθεραπεύτρια. Μονάδα Οικογενειακής Θεραπείας, Ψ.Ν.Α.



Φωτογραφία Περικλή Αντωνίου

Περίληψη

Η συγκεκριμένη εργασία αφορά στη βιωματική καταγραφή της εμπειρίας μου ως συμμετέχουσα σε συνεδρίες μεγάλης ομάδας που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια ενός μονοετούς πανεπιστημιακού προγράμματος κλινικής μετεκπαίδευσης στα δυναμικά ομάδας που έλαβε χώρα στην Αθήνα από το Σεπτέμβριο του 2014 μέχρι τον Ιούνιο 2015. Δίνεται έμφαση στο θέμα των σιωπών, του αποδιοπομπαίου τράγου και στο κλείσιμο της μεγάλης ομάδας. Ο τίτλος της παρουσίασης σκοπίμως εμπεριέχει επίθετα φαινομενικά αντιθετικά θέλοντας με αυτό τον τρόπο να τονίσω το παράδοξο του βιώματος μου μέσα στην μεγάλη ομάδα. Αναφέρεται ως μεγάλη ομάδα λόγω της σύνθεσής της (αποτελείτο από πολλά μέλη, περίπου 40) αλλά και μικρή, περιορισμένης διάρκειας, με αρκετούς περιορισμούς και αντιστάσεις και λόγω του εκπαιδευτικού της χαρακτήρα αλλά και ίσως όχι μόνο.

Λέξεις-Κλειδιά: μεγάλη, ομάδα, βίωμα, διεργασία, δυναμικά, σιωπή, αποδιοπομπαίος τράγος, κλείσιμο.

Πρόλογος

Η συγκεκριμένη εργασία αφορά στη συμμετοχή μου στο διατμηματικό πανεπιστημιακό πρόγραμμα κλινικής μετεκπαίδευσης στα δυναμικά ομάδες σε ψυχιατρικά πλαίσια που συνδιοργανώθηκε από το Τμήμα Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών και την Α΄ Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών και έλαβε χώρα στην Αθήνα από τον Σεπτέμβριο του 2014 - Ιούνιο 2015 (172 ώρες σε επτά τριήμερα για ένα έτος). Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιλάμβανε διαλέξεις, θεωρητικές εισηγήσεις, συνεδρίες ομαδικής εποπτείας, βιωματικές συνεδρίες μικρής ομάδας (35 συνεδρίες των 90 λεπτών), βιωματικές συνεδρίες μεγάλης ομάδας (14 συνεδρίες των 90 λεπτών) και ομαδικές συνεδρίες θεωρητικής επεξεργασίας και απευθυνόταν σε ψυχιάτρους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, νοσηλευτές, εργοθεραπευτές και γενικότερα επαγγελματίες που εργάζονται σε ψυχιατρικά πλαίσια. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα συνδύαζε τη θεωρητική εμβάθυνση με την βιωματική εκπαίδευση και είχε ως στόχο να προσφέρει στους συμμετέχοντες μια γνωστική αλλά και βιωματική κατανόηση των δυναμικών και των διεργασιών της ομάδας. Προϋπέθετε λοιπόν την προσωπική εμπλοκή και την έκθεση με όλες τις δυσκολίες που αυτό συνεπάγεται. Στη εργασία μου θα επικεντρωθώ στις συνεδρίες της μεγάλης ομάδας (large group) δίνοντας έμφαση στο θέμα των σιωπών, του αποδιοπομπαίου τράγου και στο κλείσιμο.

Αναγνωρίζω εξαρχής αρκετούς περιορισμούς. Ο πρώτος, πόσο δύσκολο είναι να βάλεις σε λόγια το βίωμα, όταν πια έχει τελειώσει αυτό που έζησες και η μνήμη έχει συγκρατήσει ή ακόμη κατασκευάσει τα δικά της σημαντικά αποσιωπώντας κάποια άλλα. Επιπλέον η γλώσσα ενέχει τους δικούς της περιορισμούς και δύσκολα μπορεί να αποδώσει την πλουσιότητα και την πολυπλοκότητα του βιώματος. Πόσο μάλλον όταν αυτά που συμβαίνουν στην έξω πραγματικότητα (αναφέρομαι στην κρίση που βιώνουμε που μας θέτει διαρκώς σε επαφή με το αβέβαιο, ασαφές, απρόβλεπτο και ρευστό) σε αποσπών και η σκέψη δύσκολα συγκεντρώνεται.

Τέλος να διευκρινίσω πως ο τίτλος της παρουσίασης σκοπίμως εμπεριέχει επίθετα φαινομενικά αντιθετικά θέλοντας με αυτό τον τρόπο να τονίσω το παράδοξο του βιώματος μου μέσα στην ομάδα. Η μεγάλη ομάδα μου διακίνησε αντιφατικά συναισθήματα με αποτέλεσμα άλλοτε η διαδρομή της έμοιαζε πως τραβάει σε μακρός και ίσως τότε ένιωθα κούραση, εξάντληση και πως δεν βγάζει μάλλον νόημα

και άλλοτε την βίωνα σύντομη, κυρίως όταν τα πράγματα με ένα τρόπο κυλούσαν, υπήρχε ροή και κυρίως, όταν φτάσαμε στην τελευταία συνάντηση. Αναφέρεται ως μεγάλη ομάδα λόγω της σύνθεσής της (αποτελείτο από πολλά μέλη, περίπου 40) αλλά και μικρή, περιορισμένης διάρκειας, με αρκετούς περιορισμούς και αντιστάσεις και λόγω του εκπαιδευτικού της χαρακτήρα αλλά και ίσως όχι μόνο.

Το σχετίζεσθαι και η ομάδα

ο εαυτός ...είναι μια σύνθετη δομή ...διαμορφωμένη

από άπειρες και χωρίς τέλος επιρροές και ανταλλαγές

ανάμεσα στους εαυτούς μας και στους άλλους .

Επομένως αυτοί οι άλλοι είναι για την ακρίβεια μέρος

του εαυτού μας ...είμαστε μέλη ο ένας του άλλου.

Riviere, 1927

Ο άνθρωπος αναπτύσσεται, εξελίσσεται, διαμορφώνεται και ωριμάζει μέσα σε σχέσεις, σε ομάδες, με πρωταρχική την οικογένεια. Μέσα από το «ανήκειν» μας στο σύνολο των διεργασιών που αναπτύσσονται στις ποικίλες ομάδες που εντασσόμαστε διαμορφώνουμε τον εαυτό μας και αποκτούμε ταυτόχρονα έναν τρόπο να είμαστε με τους άλλους. Για να υπάρξουμε χρειαζόμαστε τον άλλον και την ομάδα, αλλά και για να υπάρξει η ομάδα και να εξασφαλίσει τη συνέχεια της χρειάζεται τη δική μας συμμετοχή. Μέσα στην ομάδα ο καθένας φέρει και εκπροσωπεί την προσωπική του ιστορία μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο που ζει, αλλά και αυτό που διαδραματίζεται εκείνη τη στιγμή στην ομάδα.

Η ομάδα, όπως επισημαίνει ο Ναυρίδης (2005) έχει τη συστατική ιδιότητα να βρίσκεται σε ένα μεταίχμιο, σε ένα «ανάμεσα». Στη διατομή του μέσα με το έξω, στις διατομές του υποκειμενικού με το αντικειμενικό και του κοινωνικού με το ψυχικό. Και με αυτή την ιδιότητα παίζει ένα πολύ σημαντικό διαμεσολαβητικό ρόλο, με την έννοια ότι μας προσφέρει μια πραγματική σκηνή στην οποία ανεβάζουμε και επαναδιαπραγματευόμαστε τη σχέση μας με την εσωτερικευμένη πρωταρχική μας ομάδα, δηλαδή την οικογένεια, όπως αυτή έχει καταγραφεί ως αναπαράσταση και υπάρχει εντός μας, μια σχέση που σε μεγάλο βαθμό είναι ασυνείδητη και φαντασιωτική. Η ομάδα λοιπόν είναι ένας ψυχικός χώρος διυποκειμενικών συναντήσεων, όπου το ενδοψυχικό, το διυποκειμενικό και το κοινωνικό συνυπάρχουν και όπου το κάθε μέλος συμβάλλει στη δημιουργία και στη

λειτουργία της ψυχικής πραγματικότητας της ομάδας και η ίδια ομάδα μέσα από τις δικές της διεργασίες, συνεισφέρει στην αναδόμηση της ψυχικής πραγματικότητας των μελών της.

Στην ομάδα αναπτύσσονται ταυτόχρονα δυο αντίθετες ασυνείδητες τάσεις, η ανάγκη του «ανήκειν», που σπρώχνει το άτομο να ταυτιστεί πλήρως και να ενωθεί με τους άλλους σε ένα αδιαφοροποίητο και εξιδανικευμένο «εμείς» (αγνοώντας τις όποιες διαφορές). Σε αυτή τη φάση τα μέλη της ομάδας μοιράζονται το βίωμα ότι αποτελούν μαζί μια ενότητα που τους ξεχωρίζει από όλους εκείνους που είναι εκτός ομάδας και αυτό τους δίνει μια αίσθηση παντοδυναμίας και αυταπάτης (Anzieu, 1984). Επιπλέον μια άλλη τάση οδηγεί το άτομο να ξεχωρίσει από το σύνολο, αντιλαμβανόμενο τον εαυτό του ως αυτόνομο, ανεξάρτητο και διαφοροποιημένο με τις δικές του επιθυμίες και ανάγκες. Οι ομοιότητες μεταξύ των μελών της ομάδας ενισχύουν το πλησίασμα, την προσέγγιση, ενώ οι διαφορές εισάγουν την απόσταση.

Η εμπειρία της ομαδικής συνθήκης, όπως σημειώνει ο Foulkes (1948) και ο Bion (1961) διακινεί και αναζωπυρώνει πρώιμα συμβιωτικά, ψυχωτικά άγχη που προκαλούν πολύ μεγάλη διέγερση και αναστάτωση, πόσο μάλλον όταν η ομάδα είναι μη παρεμβατικού τύπου και αποτελείται από πολλά μέλη. Αρχικά συνήθως δημιουργείται μια αμηχανία, ένα συναίσθημα ανοίκειου, ο φόβος απέναντι στο άγνωστο, το οποίο επιτείνει την παλινδρόμηση και εγείρει έντονο άγχος και φόβο διάλυσης. Συχνά τα μέλη της ομάδας έχουν τη φαντασίωση ότι θα χάσουν την ατομικότητά τους και τη σχέση τους με την πραγματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, ο Bion (1961) κατέδειξε τρεις ασυνείδητους ψυχικούς μηχανισμούς που λειτουργούν ως αμυντικές αντιδράσεις ενάντια στα ψυχωτικά άγχη και είναι εγγενείς σε κάθε ομάδα ανεξάρτητα από τη σύνθεσή της. Τους μηχανισμούς αυτούς τους ονόμασε «βασικές υποθέσεις» (basic assumptions) και τους αντιπαρέβαλε με την ψυχική κατάσταση μιας ομάδας έργου που στηρίζεται στη λογική και την αποδοχή της πραγματικότητας. Οι «βασικές υποθέσεις» είναι οι εξής : α) Εξάρτηση (dependency, εξαρτητική θέση). Η ομάδα εξαρτάται από έναν ηγέτη από τον οποίο περιμένει να την προστατέψει. β) Μάχη-Φυγή (fight-flight, σχίζο-παρανοειδής θέση). Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση η ομάδα συγκροτείται προκειμένου να πολεμήσει εναντίον κάποιου εχθρού ή να ξεφύγει από αυτόν γ) Ζευγάρωμα (pairing, συμβιωτική θέση). Η ομάδα υπάρχει για να οδηγηθεί σε ένα ζευγάρωμα κυρίως του ηγέτη της με κάποιο από τα μέλη της ομάδας με την ελπίδα πως μία νέα οντότητα, ένα «παιδί» ή ένας «μεσσίας» θα γεννηθεί από αυτή την ένωση, ο οποίος θα σώσει την ομάδα. Και οι τρεις αυτοί μηχανισμοί έχουν κοινό παρανομαστή τις μαζικές διχοτομήσεις και την προβληματική ταύτιση, την απώλεια της διακριτότητας ανάμεσα στους εαυτούς, αποπροσωποποιητικά φαινόμενα, τη μείωση του ελέγχου της πραγματικότητας και την απουσία πίστης στη πρόοδο μέσω της ψυχικής εργασίας.

Στην ουσία οι «βασικές υποθέσεις» χρησιμοποιούνται από τα μέλη της ομάδας ως τεχνικές αντιμετώπισης των δυσκολιών και αποφυγής των ματαιώσεων. Με άλλα λόγια οι ψυχικοί αυτοί μηχανισμοί εμποδίζουν, μέσω της παλινδρόμησης, να αναπτυχθεί η αίσθηση της ομαδικότητας και υπονομεύουν τη μάθηση μέσω της εμπειρίας (learning from experience).

Συχνά λοιπόν η ομάδα καλείται να εμπεριέξει την αμφιθυμία που σχετίζεται με την αλληλεπίδραση μεταξύ της τάσης των μελών να στηρίζουν τη συνοχή της ομάδας το να συνεχίσει δηλαδή η ομάδα την εργασία της και της τάσης των μελών για καταστροφικότητα, για διάλυση δηλαδή της ομάδας.

Στην ομάδα, επιπλέον, η ανακάλυψη της διαφορετικότητας συνοδεύεται από την επώδυνη παραδοχή του άλλου ως ξένου, διαφορετικού που απειλεί το εγώ με αφανισμό. Η αντιπαράθεση με τους άλλους μέσα στην ομάδα βιώνεται ασυνείδητα ως απειλή σωματικού διαμελισμού, ψυχικού κατακερματισμού και απώλειας της ταυτότητας του Εγώ που προκαλεί εντονότατο άγχος (Anzieu, 1984). Ο «άλλος», ο «ξένος», βιώνεται φοβικά, αφού συχνά αναπαριστά μια διαφορετική άποψη για τον κόσμο που αποσταθεροποιεί ή και απειλεί τη δική μας ατομικότητα με αποτέλεσμα να αμυνόμαστε με κλείσιμο απέναντί του για να προστατεύσουμε την επιβίωσή μας ή και με πρόταξη του εγώ μας.

Είναι ωστόσο σημαντικό, όπως επισημαίνει εύστοχα ο Dalal (2007), να επιτρέψουμε στον ξένο να μπει στο σπίτι μας ("let a stranger into our home"), να τον φιλοξενήσουμε θα λέγαμε και να τον αφήσουμε να μας επηρεάσει στο βαθμό που θα εμπλουτίσει τη δική μας εμπειρία και τον τρόπο σκέπτεσθαι για τον εαυτό μας και τον κόσμο.

Το ζήτημα που τίθεται σε κάθε ομάδα είναι το πώς οι διαφορές μπορούν να γίνουν πηγή δύναμης και μεταμόρφωσης, αφού είναι ουσιαστικές για την εξέλιξή μας. Όπως τόνισε ο φιλόσοφος Emmanuel Levinas (1969/2004), είναι ακριβώς οι διαφορές μεταξύ των ανθρώπων που κάνουν τους διαλόγους απαραίτητους και ενδεχόμενους: «ο Άλλος είναι πάντα πιο πολύς απ' ό,τι μπορεί να αντιληφθεί κανείς».

Και όπως υποστηρίζει ο Μπαχτίν (1990) «με ποιο τρόπο θα εμπλουτιστεί αυτό που συμβαίνει, αν συγχωνευτώ με τον άλλον και αντί για δύο υπάρχει τώρα μόνο ένας»; Και συνεχίζει «τι θα κερδίσω εγώ αν συγχωνευτεί ο άλλος μαζί μου; Αν το κάνει, δεν θα έβλεπε και δεν θα ήξερε περισσότερα από ό,τι βλέπω και ξέρω εγώ. Απλώς θα επαναλάμβανε τις επιθυμίες που χαρακτηρίζουν τη δική μου ζωή. Ας παραμείνει έξω από εμένα, επειδή σε εκείνη τη θέση μπορεί να δει και να γνωρίσει αυτό που εγώ δεν μπορώ να δω και να γνωρίσω από τη δική μου θέση, και ουσιαστικά μπορεί να εμπλουτίσει το γεγονός της δικής μου ζωής» (Bakhtin, 1990).

Σύμφωνα με τον Μπαχτίν (1990) «μπορώ να αναγνωρίσω τον εαυτό μου μόνο μέσα από την απόκριση που παίρνω μέσα στα μάτια του άλλου». Η κατανόηση είναι μια ενεργητική διεργασία ανταπόκρισης που γεννιέται μέσα από τη συμμετοχή σε συζητήσεις, μέσα από τις ιδιαιτερότητες της διαλογικής ανταλλαγής των μελών τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και όχι στο μυαλό του καθενός, αλλά μάλλον στο διαπροσωπικό χώρο ανάμεσά τους (Bakhtin, 1984, 1986).

Μέσα στα ομαδικά πλαίσια δοκιμάζεται η ικανότητά μας να αντέχουμε την αβεβαιότητα και την αμφιβολία και η δυνατότητά μας να διαπραγματευόμαστε ομοιότητες και διαφορές. Η δυσκολία και η πρόκληση λοιπόν είναι να παραμείνουμε σε ανοιχτή επικοινωνία παρά τους υπόγειους φόβους ότι θα καταβροχθιστούμε στην εγγύτητα ή ότι θα απομονωθούμε στην απόσταση (Agazarian, 2014).

1. Η μεγάλη ομάδα

Η έννοια της μεγάλης ομάδας χρονικά ξεκινάει το 1946 από τον Tom Main που στο άρθρο του "The Hospital as a Therapeutic Institution" δημιούργησε τον όρο «η θεραπευτική κοινότητα» και άρχισε να βλέπει το ψυχιατρικό νοσοκομείο σα μια μεγάλη θεραπευτική ομάδα. Βασικός πρωτοπόρος στην ιδέα της μεγάλης ομάδας στις θεραπευτικές κοινότητες ήταν ο Maxwell Jones (1953). Παράλληλα, την ίδια εποχή, αναπτύσσεται η έννοια της μεγάλης ομάδας, ως εργαλείο παρατήρησης της συμπεριφοράς, στα πλαίσια των συνεδρίων του Tavistock.

Στον αντίποδα αυτής της χρήσης της μεγάλης ομάδας, ως εργαλείο για την εύρυθμη λειτουργία ενός θεσμού ή ιδρύματος σε θέματα δυναμικής των σχέσεων που αναπτύσσονται, ο Foulkes χρησιμοποίησε την ομαδικο-αναλυτική θεωρία για τη μελέτη των μεγάλων ομάδων, η οποία επιτρέπει την ανάλυση και αλληλοδιαπλοκή του ατομικού με το ομαδικό και το κοινωνικό. Η μεγάλη ομάδα για αυτόν δεν ασχολείται μόνο με αυτό που συμβαίνει στο εδώ και τώρα, αλλά αντικατοπτρίζει σε ένα μεταβιβαστικό επίπεδο αυτά που συμβαίνουν στον οργανισμό, σε ένα συνέδριο ή σε ένα κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο στην ευρύτερη κοινωνία (Foulkes, 1964). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η μεγάλη ομάδα επιτρέπει τη μελέτη της κοινωνικής διάστασης του ατόμου σε συνάρτηση με την ατομική ψυχική δομή του κάθε μέλους. Σύμφωνα μάλιστα με τον Pat de Mare η μεγάλη ομάδα αποτελεί ένα «μικρόκοσμο της κοινωνίας» και βοηθάει στη διαφοροποίηση και την απαρτίωση τόσο της ατομικής όσο και της ομαδικής ταυτότητας (βλ. Schneider et Weinberg, 2003). Η μεγάλη ομάδα παρέχει το πλαίσιο για την εξερεύνηση των κοινωνικών μύθων (το κοινωνικό ασυνείδητο) έτσι ώστε να γεφυρωθεί το κενό ανάμεσα στον εαυτό και το κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον. (Pat de Mare et al., 1991). Τα μέλη

της μεγάλης ομάδας μαθαίνουν πως να είναι καλοί πολίτες στην ομάδα ή/και στην κοινωνία και αναπτύσσουν συναισθήματα του «ανήκειν» σε ένα μεγαλύτερο σύνολο και όχι μόνο σε προσωπικές υπο-ομάδες (Pat de Mare et al., 1991). Ο Pat de Mare συνδέει την χρήση της μεγάλης ομάδα με την δημοκρατία στην αρχαία Ελλάδα και την έμφαση της στην έννοια του πολίτη. Πίστευε ότι η μεγάλη ομάδα (πρότεινε να είναι καλύτερα μεσαίου μεγέθους πχ 20 έως 40 μέλη / αρκετά μεγάλη ώστε να αντιπροσωπεύει την κοινωνία και αρκετά μικρή, ώστε τα μέλη να βλέπουν το ένα το άλλο και να συμμετέχουν) είναι ένας χώρος εμπειρίας και μετασχηματισμού του μίσους και της επιθετικότητας μέσω του διαλόγου που οδηγεί σταδιακά στην υπέρβαση του εξατομικευμένου ναρκισσιισμού και στην ανάπτυξη της αλληλοεξαρτώμενης φιλίας (friendship)/citizenship, μια μορφή συνύπαρξης και αλληλεγγύης, ένα είδος «Κοινωνίας», "Communion" όπως γίνεται αντιληπτή στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία (Pat de Mare et al., 1991).

Η «μικρή μεγάλη ομάδα μας»: μια βιωματική καταγραφή

Το να αντιμετωπίζει κανείς το άγνωστο, να έρχεται σε επαφή με κάτι που δεν γνωρίζει και δεν ελέγχει είναι μια δύσκολη υπόθεση. Από την άλλη, είναι ακόμη πιο δύσκολο αυτός ο φόβος του άγνωστου να μεταβολιστεί και μετασχηματιστεί σε εμπειρία εξερεύνησης και γνώσης.

Το πρώτο βίωμα στην μεγάλη ομάδα αφορούσε μια σύγχυση και δυσαρέσκεια για τα πολλά διαφορετικά, άγνωστα πρόσωπα, τα ξένα, μη οικεία. Αναρωτιέμαι «τι θέλω εδώ μέσα άγνωστη μεταξύ αγνώστων, πώς θα γνωριστώ και θα συνδεθώ με όλους αυτούς τους ξένους»; (η βασική υπόθεση φυγής κατά Bion). Την ίδια στιγμή όμως είχα και μια ζωηρή διάθεση να εξερευνήσω το πώς θα παράξουμε σχέσεις, πώς θα σχετιστούμε και θα βρούμε νόημα σε αυτή τη συνύπαρξη. Αρκετά χρόνια στην εκπαίδευση από την πλευρά του εκπαιδευτή που υποδέχεται κάθε χρονιά νέους εκπαιδευόμενους και συμμετέχει αλληλεπιδραστικά στη συνδημιουργία εκπαιδευτικών - βιωματικών ομάδων ήταν μια καλή ευκαιρία να ξαναδώ τα πράγματα από την οπτική του εκπαιδευόμενου, ελπίζοντας να εμπλουτίσω και να διευρύνω τις γνώσεις μου και την εμπειρία μου μέσα από τη βιωματική διαδικασία αλληλεπίδρασης.

Στην αρχική φάση της μεγάλης ομάδας αναδύονται έντονα αντικρουόμενα συναισθήματα και πολλά ερωτήματα: «Τι είδους ομάδα είναι αυτή με τόσα πολλά μέλη, ποιος ο σκοπός, τι νόημα έχει, πώς ξεκινάμε τι λέμε, τι δεν λέμε, ποιος ορίζει τι λέμε»; Ποιοί είμαστε εμείς που την αποτελούμε; Πειραματόζωα υπό παρατήρηση; Εκπαιδευόμενοι που θα παρατηρήσουμε τα δυναμικά της ομάδας που θα συγκατασκευάσουμε; Ποιός έχει ευθύνη για αυτό που θα δημιουργήσουμε;

Από που ήρθαμε; Τι μας συνδέει; Μας διάλεξαν και με ποιούς όρους; Ή μας πήραν όλους για να στηρίξουν τις ανάγκες του εκπαιδευτικού προγράμματος; Πώς ξεκινάμε, από πού»;

Αν κοιτάξω μέσα μου κυριαρχεί ο φόβος της έκθεσης μπροστά στους παράξενους ξένους. Φόβος αν αυτά που θα πω θα μείνουν χωρίς ανταπόκριση, αν θα τύχουν αποδοχής και αναγνώρισης, αν κάποιοι θα ταυτιστούν με τις σκέψεις ή τα συναισθήματά μου, αν δηλαδή θα μιλήσω με έναν τρόπο, ώστε οι άλλοι να αναγνωρίσουν κάτι από τον εαυτό τους στα λεγόμενά μου ή από την άλλη κι εγώ αν θα συναντηθώ με τα λόγια, τις σκέψεις και τα συναισθήματα των άλλων.

Πολλά μέλη (δεν ταυτίστηκα μαζί τους) βιώνοντας έντονη αγωνία λόγω του συναισθηματικού κλίματος της ασάφειας και της αβεβαιότητας που κυριαρχεί στην ομάδα στρέφονται στον συντονιστή ζητώντας να δώσει απαντήσεις και να μας βγάλει από τη δύσκολη θέση. Επικρατεί η βασική υπόθεση της εξάρτησης κατά Bion. Ο συντονιστής μοιάζει να είναι ο παντοδύναμος σοφός που έχει όλες τις απαντήσεις και μπορεί να μας καθοδηγήσει μέσα σε αυτό το απειλητικό άγνωστο σύμπαν.

Στο νου μου έρχεται ένα έργο που είδα (αφού είχε τελειώσει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα) στα πλαίσια του φεστιβάλ Αθηνών, «Οι Τυφλοί ή ο ήχος των μικρών πραγμάτων σε μεγάλο σκοτεινό τοπίο» του Maeterlinck. Η υπόθεση είναι η εξής: Μια ομάδα τυφλών αντρών και γυναικών ξεμένουν ολομόναχοι και αβοήθητοι μέσα σε ένα δάσος, καθώς ο ηγούμενος που τους συνόδευε σε μια έξοδό τους από το ίδρυμα που τους περιθάλλει πεθαίνει ξαφνικά, αφήνοντάς τους στο έλεος της τύχης τους. Οι εκ γενετής τυφλοί, οι οποίοι δεν έχουν ονόματα αλλά η ταυτότητά τους προσδιορίζεται από εξωτερικά χαρακτηριστικά, αρχικά μη αντιλαμβανόμενοι το θάνατο του ηγούμενου-οδηγού τους, τον αναζητούν απεγνωσμένα και όσο εκείνος δεν εμφανίζεται προσπαθούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους με ολιγόλογες κουβέντες, για να καταπραΰνουν το φόβο και να σιγουρευτούν ότι δεν είναι μόνοι. Η ώρα περνά, η νύχτα πέφτει κι ο φόβος απέναντι στα άγνωστα στοιχεία της φύσης μεγαλώνει. Κάποιες γυναίκες προσεύχονται ακατάπαυστα, κάποιοι ψάχνουν τρόπο να γυρίσουν στον ασφαλή και γνώριμο χώρο του ασύλου από όπου ξεκίνησαν, ένα βρέφος κλαίει στην αγκαλιά της τυφλής μητέρας του. Σε κάποια στιγμή της αναμονής τους αποδέχονται ότι αυτός που περιμένουν, δεν υπάρχει και αποκτούν τη γνώση ότι δεν θα έρθει κανείς να τους σώσει. Παρ' όλα αυτά, δεν πράττουν. Χαμένοι, εγκαταλελειμμένοι κι αβοήθητοι, παραμένουν εγκλωβισμένοι στην αδράνεια και γύρω τους κυριαρχεί απεγνωσμένη σιωπή.

Σε αυτή τη φάση προσπαθώντας πιθανόν να βγούμε από την αδράνεια, ανοίγουμε τα παράθυρα της αίθουσας να μπει φως, σα να φοβόμαστε να δούμε μέσα στο σκοτάδι. Τι άραγε; την τυφλότητα μας; ή το να στραφούμε μέσα μας, στον άγνωστο

σκοτεινό και ανεξερεύνητο εαυτό μας ή στην συνύπαρξή μας με τους σκοτεινούς άγνωστους; Κυριαρχεί η ανάγκη μας να κάνουμε κάτι και όχι να μιλήσουμε για αυτά που νιώθουμε ή για αυτά που δυσκολευόμαστε να αποδεχτούμε μέσα μας ή και στους άλλους ή ακόμη και να τα δημοσιοποιήσουμε μπροστά στους άλλους. Ακολουθούν εφηβικού τύπου εξεγέρσεις συνοδευόμενες από επιθέσεις στο πλαίσιο και στο συντονιστή και το αιώνια επαναλαμβανόμενο σαιξπηρικό ερώτημα "to be or not to be", ποιο το νόημα της μεγάλης ομάδας; Πώς θα το ορίσουμε; Ποιος ο λόγος ύπαρξής της;

Στην πορεία η μεγάλη ομάδα μοιάζει να ορίζεται αντιθετικά ως προς τη μικρή ομάδα. Είναι όσα δεν είναι η μικρή ομάδα; Όσο ενδυναμώνουν οι σχέσεις στην μικρή ομάδα, η μεγάλη ομάδα μοιάζει να λειτουργεί ως υποδοχέας όλων των αρνητικών προβολών. Κυριαρχούν διχοτομήσεις, η εξιδανικευμένη καλή, μικρή ομάδα και η ανυπόφορη, κακή, μεγάλη ομάδα. Τι έχουν άραγε οι μικρές ομάδες που δεν έχει η μεγάλη ομάδα; Ή ποια είναι η μικρή ομάδα της μεγάλης ομάδας ή και η μεγάλη ομάδα της μικρής; Μήπως αναρωτιόμαστε αν υπάρχει μεγάλη ομάδα που μπορεί να μας χωρέσει με τα κακά και τα καλά μας συναισθήματα;

Στην πορεία πειραματιζόμαστε με διάφορα. Άραγε για να σκοτώσουμε τον χρόνο μας, να παρακάμψουμε τις διαφορές μας ή να βρούμε νόημα στη συνύπαρξη μας; Άλλοτε μετράμε καρέκλες για να μετρήσουμε παρουσίες ή μάλλον ακριβέστερα να καταγγείλουμε τις απουσίες που μας διακινούν διάφορα δυσφορικά, τις περισσότερες φορές, συναισθήματα και συνήθως βιώνονται σαν ένα κακό αντικείμενο στο εσωτερικό της ομάδας και τότε βγάζουμε καρέκλες για να αρνηθούμε την απουσία των μελών που λείπουν, κάνουμε δηλαδή σα να μην υπάρχουν, μικραίνουμε έτσι την απόσταση, το κενό που αφήνουν οι άδειες καρέκλες. Άλλοτε πάλι ψάχνουμε να καταγγείλουμε το μέλος-δράστη (ή δράστες;) που εξαφάνισε τις άδειες καρέκλες και άρα την παρουσία της απουσίας στην ομάδα. Όποιοι απουσιάζουν δεν θεωρούνται μέλη της ομάδας; Τι είδους ομάδα είναι αυτή που αποβάλλει απορρίπτει τα απόντα μέλη της; Η επιθετικότητα τότε εκτονώνεται στο παρόν ή παρόντα μέλη (αν πρόκειται για περισσότερα) που εξαφάνισαν τις καρέκλες, ενώ νιώθουμε μια κατανόηση για τα απόντα μέλη που εξάλλου δεν είναι σε θέση να υποστηρίξουν τους λόγους απουσίας τους. Τότε αφήνουμε τις άδειες καρέκλες να υπάρχουν, αλλά μεγαλώνει το κενό, η απόσταση. Ποιός ρυθμίζει το πόσο κοντά πόσο μακριά; Πότε μικραίνει και πότε μεγαλώνει η απόσταση; Τι λέμε εμείς για αυτούς που απουσιάζουν που δεν λένε αυτοί; και τι λένε αυτοί (μέσω απουσίας τους) που δεν λέμε εμείς;

Μέσα από επαναλήψεις συναντήσεων γίνονται λίγο πιο ευχάριστα τα πράγματα, λιγότερο τρομακτικά και καταβροχθιστικά σε σχέση με την έναρξη της μεγάλης ομάδας. Εμφανίζεται το παιχνίδι. Παίζουμε στοιχήματα, ποντάρουμε στην πρόβλεψη. Μέχρι πόσοι θα έρθουν σήμερα στην ομάδα; Θέλω να παίξω; Θέλω να

(μείνω) απέξω; Παίζουμε για να αφήσουμε απέξω τους φόβους ή για να μαλακώσουμε τους φόβους, να τους ξερκίσουμε; Παίζουμε για να αποφύγουμε την ανία, τη πλήξη από το βάρος αυτών που δεν λέμε και αποφεύγουμε να ονομάσουμε; Παίζουμε κρυφτό με τις δυνάμεις του ασυνειδήτου μας, με την υπόγεια δύναμη της λογοκρισίας μας; Το άγχος μας βρίσκει έκφραση μέσω διαδραματίσεων;

Γιατί άραγε αυτά που διαδραματίζονταν στις μικρές ομάδες μας δεν γίνονταν σχεδόν ποτέ αντικείμενο συζήτησης στη μεγάλη ομάδα; Σαν να υπήρχε μια υπόγεια απαγόρευση που επέτεινε τη δυσκολία των μικρών υποομάδων που βρίσκονταν στη μεγάλη ομάδα να μιλήσουν μεταξύ τους και να συνδιαλλαγούν ουσιαστικά. Πόσες άραγε ομάδες συνομιλούν στη μεγάλη ομάδα; Και που πάνε άραγε αυτά που δεν λέμε;

Η σιωπή στη μεγάλη ομάδα και η σιωπή της μεγάλης ομάδας

Θεωρητικά μέσα στη μεγάλη ομάδα μπορείς να μιλήσεις για ότι θέλεις . Παραδόξως αυτή η πολύποθη δοθείσα ελευθερία διακινεί έντονη λογοκρισία (τόσο των μελών , όσο και της ίδιας της ομάδας ως συλλογικής οντότητας). Πόσο μάλλον όταν τα μέλη της μεγάλης ομάδας είναι ειδικοί του χώρου της ψυχικής υγείας, οπότε όσα λιγότερα λες, τόσο λιγότερο κινδυνεύεις να εκτεθείς στο βλέμμα του ειδικού και στην ετοιμότητά του να ερμηνεύει και να κατατάσσει.

Όπως υποστηρίζει ο Ναυρίδης (2005) η λογοκρισία μέσα στην ομάδα και η λογοκρισία της ομάδας έχουν μόνιμο έναυσμα σε επίπεδο πραγματικότητας, την παρουσία των άλλων και κυρίως την παρουσία του leader. Ο άλλος παραπέμπει στο άγνωστο, σε αυτό που δεν γνωρίζουμε είτε μέσα μας (στο ασυνείδητό μας) είτε στον άλλο ως ετερότητα για αυτό και μας προκαλεί έντονο άγχος.

Το άγχος αυτό πολλές φορές διαχέεται μέσα από μια παρατεταμένη και διφορούμενη σιωπή που λέει πολύ περισσότερα από όσα προσπαθεί να καλύψει. Γι' αυτό και αποκαλείται ομιλούσα. Η σιωπή σε αυτή την περίπτωση έρχεται ως απάντηση στη δυσκολία που βιώνεται στην ομάδα να μιληθούν και να εκφραστούν σκέψεις και συναισθήματα. Υπάρχουν βέβαια πολλές ποιότητες σιωπής που κατά καιρούς εμφανίζονται στη πορεία ζωής μιας ομάδας. Στην παρούσα εργασία επικεντρώνομαι πιο πολύ στη σιωπή που συνδέεται με τη λογοκρισία.

Οι σιωπές είναι περίοδοι κατά τις οποίες αυτά που συμβαίνουν δεν λέγονται με λόγια. Λέγονται με τρόπους εξωλεκτικούς ή εκδραματίσεις. Η σιωπή επικοινωνείται σωματικά με βλέμματα, κινήσεις, θορύβους. Η σιωπή αντιστοιχεί σε έναν

πρωτόγονο, προ-λεκτικό τρόπο επικοινωνίας που έχει να κάνει με την παλλινδρόμηση, καθώς αφρενός την προϋποθέτει, ενώ αφετέρου, όταν παρατείνεται τη βαθαίνει ακόμη περισσότερο και δεν είναι ποτέ η ίδια, ούτε σε ποσότητα ούτε σε ένταση (Ναυρίδης, 2005).

Ορισμένα μέλη στην ομάδα, για λόγους που αφορά και στη δική τους ιστορία, αναλαμβάνουν να εκπροσωπήσουν τη σιωπή της ομάδας (η σιωπή ως ρόλος). Τα μέλη αυτά ταυτίζονται με συναισθήματα που κυκλοφορούν στην ομάδα αλλά δεν μπορούν να εκφραστούν με λόγια ούτε να ακουστούν (Ναυρίδης, 2005).

Η ομάδα μοιάζει να βιώνει έναν διχασμό (splitting) ανάμεσα σε αυτούς που μιλάνε και στους σιωπηλούς που συχνά βιώνονται από τα ομιλούντα μέλη, καχύποπτα και θυμωμένα, σα να απειλούν την ταυτότητα της ομάδας, ως ξένο σώμα. Σαν να είναι άλλοι ξένοι, στους οποίους προβάλλονται συχνά αρνητικά φορτισμένα συναισθήματα που εμποδίζουν το έργο της ομάδας. Στην ουσία η ομάδα ως ολότητα δυσκολεύεται να αντιληφθεί τη σιωπή των σιωπηλών ως δικό της προϊόν ασυνείδητης αλληλεπίδρασης, κάτι δηλαδή που η ίδια το δημιουργεί, το συγκατασκευάζει και δεν έρχεται απέξω, αλλά μέσα από τα δυναμικά της ίδιας της ομάδας.

Στην αρχή για μένα, όσο θυμάμαι, η σιωπή ήταν ένα ασφαλές καταφύγιο για να συνδεθώ με τον εαυτό μου και να αφουγκραστώ τι γίνεται μέσα μου και έξω. Σαν να είχα ανάγκη να βρω ένα χώρο μέσα μου να συνομιλήσω με μένα, πριν βγω προς τα έξω, στην ομάδα. Η σιωπή είχε τη σημασία της υπεράσπισης του μη ορισμένου σα να ζητούσα χώρο και χρόνο για να καταλάβω τι γίνεται. Σε αυτή τη φάση αντιλαμβανόμουν μάλλον ως θόρυβο, φλυαρία, την ομιλία των άλλων μελών ή μου έδιναν την αίσθηση ότι μιλούσαν, γιατί δεν άντεχαν τη σιωπή, το κενό και την απόσταση που υπήρχε ανάμεσά μας. Ή από την άλλη εγώ δεν άντεχα να με αποσπών από την συνομιλία με τον εαυτό μου. Πόσο άραγε σε αυτή τη φάση άκουγα τους άλλους όταν μιλούσαν; Στην πορεία άρχισα να νιώθω ότι με πίεζε η σιωπή, γινόταν άμυνα και άρνηση να εκτεθώ προς τα έξω, πιθανότατα από φόβο για το πώς θα ακουστώ, αν θα αρέσουν αυτά που θα πω, αν θα αντέξω τη διαφωνία, τη μη ταύτιση με τα δικά μου και πολλά άλλα. Σε αυτή τη φάση η σιωπή κινδύνευε να γίνει απουσία, φόβος έκφρασης της σκέψης και άρα άρνηση της επικοινωνίας με τους άλλους. Και όπως λέει ο Μπαχτίν (1984) «για τη λέξη (και επακόλουθα για ένα ανθρώπινο ον) δεν υπάρχει τίποτα πιο τρομερό από την έλλειψη μιας ανταπόκρισης». Πώς θα συναντηθούμε αν δεν μιλήσουμε; αν δεν ανταποκριθούμε ο ένας σε αυτά που λέει ο άλλος; Πώς θα δημιουργηθεί χώρος επικοινωνίας και ανταλλαγής;

Σκέφτομαι πόσο τρομακτική μπορεί να φαντάζει η ελευθερία της έκφρασης (με τη διττή έννοια, φοβιστική αρχικά πριν η σιωπή γίνει λόγος αλλά και συναρπαστική,

όταν τελικά γίνει λόγος, ομιλία, θέση). Από την άλλη, είχα αρχίσει να διακινούμαι από κάποιες κουβέντες και ένιωθα νήματα σύνδεσης με μέλη της ομάδας. Συνειδητοποιούσα πόσο δύσκολο είναι να μιλάς, όταν πραγματικά έχεις κάτι να πεις και όχι απλώς για να κάνεις επίδειξη του Εγώ σου, αλλά και να σιωπάς και να ακούς όχι μόνο τον εαυτό σου αλλά και αυτό που λέγεται από τα άλλα μέλη της ομάδας και να ακούγεται, όπως λέγεται χωρίς να ερμηνεύεται ή να παραποιείται ή επίσης πόσο δύσκολο είναι να υπερασπίζεσαι κάτι που νιώθεις ή σκέπτεσαι ακόμα και όταν κανένας άλλος δεν το αντιλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο.

Μια τελευταία παρατήρηση που θα μου δώσει την ευκαιρία να συνδεθώ με το επόμενο θέμα είναι ότι συχνά στην ομάδα μας ένιωθες πως υπήρχε μια έντονη λογοκρισία, μια υπόγεια αυστηρότητα γύρω από το τι επιτρέπεται να συζητάμε (εξ ου και οι σιωπές που φυλάκιζαν συναισθήματα και σκέψεις) μέχρι που κάποια στιγμή έγινε ένα έντονο συναισθηματικό ξέσπασμα που οδήγησε στη μετατροπή ενός μέλους της ομάδας σε αποδιοπομπαίο τράγο, σε μια στιγμή μάλιστα που είχε αποχωρήσει από την ομάδα.

Ο ρόλος του αποδιοπομπαίου τράγου στη μεγάλη ομάδα

Ο αποδιοπομπαίος τράγος, ως φαινόμενο της ομαδικής δυναμικής, είναι το μέλος εκείνο που γίνεται το εξιλαστήριο θύμα της ομάδας (λόγω πιθανότατα και κάποιας ατομικής ιδιαιτερότητάς του) και στο οποίο η ομάδα επιρρίπτει την ευθύνη για τις όποιες δυσκολίες της. Πρόκειται για συλλογικό μηχανισμό άμυνας, στον οποίον ανατρέχει η ομάδα προκειμένου να αντιμετωπίσει άγχη μέσω της χρήσης της σχάσης και της προβολής. Όπως επισημαίνει η Μουρελή (2010), κατά την άποψη της ομαδικής ανάλυσης, η δημιουργία του αποδιοπομπαίου τράγου συνίσταται στη μετατροπή μιας ενδοψυχικής σύγκρουσης των μελών της ομάδας, η οποία αφορά μη αποδεκτά ή μη υποφερτά αισθήματα και επιθυμίες, σε διαπροσωπική σύγκρουση. Τέτοια σύγκρουση μπορεί να αφορά αισθήματα εχθρότητας, ανεπάρκειας, εξάρτησης, ενοχής κλπ. Μέσω αυτού του μηχανισμού, η πηγή του άγχους περιορίζεται καθώς προσωποποιείται στο άτομο που γίνεται ο αποδιοπομπαίος τράγος. Σε κάποιες περιπτώσεις, συνεχίζει η Μουρελή (2010), ο αποδιοπομπαίος τράγος κάνει αυτό που οι υπόλοιποι δεν τολμούν να σκεφτούν συνειδητά αλλά επιθυμούν να κάνουν ασυνείδητα. Αυτό που απεχθάνονται ή φοβούνται σε αυτόν, το απεχθάνονται ή το φοβούνται και στον εαυτό τους. Ό,τι δηλαδή αποδίδεται στον αποδιοπομπαίο τράγο είναι αυτό που ασυνείδητα απασχολεί με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο την ομάδα.

Η ομάδα μας λοιπόν, όπως ήδη έχω αναφέρει, σε μια συνάντηση, όταν βρισκόταν λίγο παραπάνω από τη μέση της διαδρομής της, ξέσπασε με θυμό και οργή στην Ε.

που είχε κάνει εποπτεία με τον Kaes και η οποία στη συνέχεια για προσωπικούς λόγους αποχώρησε από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Κατηγορήθηκε εν τη απουσία της, από κάποια μέλη της μεγάλης ομάδας, πως ήταν απροετοίμαστη και πολύ ρηχώς ως προς τη διαχείριση του κλινικού υλικού της και πως σπατάλησε (έφαγε ήταν νομίζω η ακριβής λέξη) πολύ χρόνο και κατά συνέπεια μας κούρασε. Η συμπεριφορά της Ε. μοιάζει να μας έφερε αντιμέτωπους με ένα ναρκισσιστικό πλήγμα, καθώς εξέθεσε την εικόνα μας και την επιστημονικότητά μας στα μάτια του εκλεκτού δασκάλου και αναλυτή, Kaes. Μας ντρόπιασε και μας διέψευσε. Δεν φάνηκε αντάξια των προσδοκιών μας και των υψηλών απαιτήσεών μας, που ίσως είναι αυτές που μας εμπόδισαν να τολμήσουμε να βγούμε μπροστά και να εκτεθούμε και εμείς μέσα από την παρουσίαση του κλινικού υλικού. Για να την «εκδικηθούμε» λοιπόν τη μετατρέψαμε σε δοχείο εκφόρτωσης και εκφόρτισης των αρνητικών και επιθετικών μας ενστίκτων προβάλλοντας σε κείνη όλες τις αδυναμίες και ανεπάρκειες (που δεν τολμούσαμε να ομολογήσουμε για τον εαυτό μας) καθώς και τις μη αποδεκτές, λογοκριμένες πλευρές μας. Ένα ερώτημα που προκύπτει και από τα παρακάτω είναι τελικά: «μας έφαγε (χρόνο) ή τη φάγαμε»; «έφυγε ή την αποκλείσαμε και την αποβάλλαμε ως ανεπιθύμητο στοιχείο»;

Με ένα ασυνείδητο τρόπο η Ε. έγινε το εξιλαστήριο θύμα προκειμένου να αποκατασταθεί η ισορροπία της μεγάλης ομάδας. Μέσα αυτής βρήκαμε πρόσφορο θέμα συζήτησης, η ομάδα ζωντάνεψε και ενδυνάμωσε (φαινομενικά) η συνοχή της. Πιθανότατα με αυτό τον τρόπο διατηρήσαμε την ομαδική αυταπάτη μας κατά Anzieu (1984) προβάλλοντας το αρνητικό έξω από μας. Στην ουσία επιβεβαιώναμε και δίναμε την ψευδαίσθηση στους εαυτούς μας, ότι εμείς ήμασταν εντελώς απαλλαγμένοι από όσα προσάπταμε και αποδίδαμε σε κείνη.

Να σημειωθεί εδώ πως υπήρξαν και σιωπηλές φωνές υπεράσπισης της Ε. που δεν ακούστηκαν στη μεγάλη ομάδα αλλά στη μικρή ομάδα. Η Σ. (συμμετέχουσα στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα) αναφέρθηκε στη μικρή ομάδα στο πόσο άσχημα ένιωσε για τον τρόπο συμπεριφοράς κάποιων μελών της μεγάλης ομάδας προς την Ε. Ανακάλεσε το έργο του Τένεσου Ουίλιαμς «Ξαφνικά πέρυσι το καλοκαίρι» που αφορά σε πολύ γενικές γραμμές μια σκοτεινή υπόθεση ανθρωποφαγίας ενός ομοφυλόφιλου ποιητή του Σεμπάστιαν Βέναμπλ, από κάποιος εξαθλιωμένους νεαρούς στα χρόνια του μεσοπολέμου.

Από την άλλη σκεπτόμουν πόσο βολικό είναι για την ομάδα μας (αλλά και άκρως απογοητευτικό) να τα βάζει με κάποιον που δεν είναι εκεί για να υπερασπιστεί τη δική του πραγματικότητα και θέση. Το ίδιο άτομο που του επιτιθέμεθα πισώπλατα, δεν ήταν εκείνο που βγήκε μπροστά και προσφέρθηκε να φέρει θέμα προς εποπτεία βγάζοντάς μας από τη δύσκολη και παθητική θέση μας;

Άραγε μιλώντας για τη Ε. (η οποία να σημειώσουμε πως είναι μια νεαρή σχετικά συνάδελφος που τώρα διαμορφώνει επαγγελματική εμπειρία), ως ξένη, ξένο σώμα, κάτι που είναι έξω από μας, τι δεν μπορέσαμε να φιλοξενήσουμε εντός μας ή τι αποκηρύξαμε μέσα μας αναθέτοντας τον ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου σε κείνη; Γιατί, όπως λέει και ο Σεφέρης, «τον ξένο και τον εχθρό τον είδαμε στον καθρέφτη». Ίσως ασχοληθήκαμε με κείνη ως προβληματικό μέλος και αποφύγαμε να κοιτάξουμε μέσα μας και μεταξύ μας για να αγγίξουμε ζητήματα που αφορούσαν στη ζωή της ομάδας ή και των εαυτών μας, όπως ανταγωνισμοί, συγκρούσεις, ανάγκη για προσοχή, αποδοχή και αναγνώριση καθώς τη δυσκολία μας να πενήθσουμε το ότι δεν μπορούμε να τα ξέρουμε όλα, πως δεν μπορούμε να τα θεραπεύσουμε όλα, πως δεν είμαστε παντοδύναμοι και παντογνώστες και πως πάντα θα υπάρχουν πλευρές του ψυχισμού μας που θα μας διαφεύγουν.

Αν εμπειρέχω σημαίνει μαθαίνω μέσα από τη μη δράση σε αντίθεση με τη μάθηση που συντελείται μέσα από τη δράση (Agazarian, 2014) τότε ίσως σκέφτομαι την έλλειψη δυνατότητας της μεγάλης ομάδας μας να περιέξει και να μετασχηματίσει την επιθετικότητα της μέσω του διαλόγου. Με έναν ασυνείδητο τρόπο, λοιπόν, γίναμε σαν τις οικογένειες που αναζητούν θεραπεία - σε μας τους ειδικούς - μέσω της ανάδειξης ενός μέλους ως προβληματικού.

Κλείσιμο μεγάλης ομάδας : «Η γλυκιά νοσταλγία του μέλλοντος».

Κάθε ομάδα που πλησιάζει στο τέλος της βιώνει το συναίσθημα του πένθους και το άγχος του αποχωρισμού για αυτό και κυριαρχεί άλλοτε λιγότερο φανερά, άλλοτε περισσότερο, ένα στοιχείο νοσταλγίας και θλίψης.

Η τελευταία συνάντηση της ομάδας για μένα συνοψίζεται στη φράση: «η γλυκιά νοσταλγία του μέλλοντος». Μια πρόταση που με άγγιξε ιδιαίτερα, ίσως γιατί εμπειρέχει πολλά, φαινομενικά αντιθετικά στοιχεία, που όμως με ένα τρόπο δύναται να συνυπάρχουν.

Στην πρόταση αυτή μοιάζει να συνοψίζεται η αμφιταλάντευση ανάμεσα στην ελπίδα ότι ζήσαμε την εμπειρία της μεγάλης ομάδας, αντέξαμε να συνυπάρξουμε με όλους τους φόβους και τις αγωνίες βιώνοντας μια μετακίνηση - όπου ο άλλος από ξένος έγινε λίγο πιο οικείος ή αλλιώς βρήκαμε στους ξένους άλλους ίχνη του εαυτού μας - και την ίδια στιγμή στην απογοήτευση για αυτά που δεν τολμήσαμε, δεν προλάβουμε, χάσαμε σαν ευκαιρία συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα ότι αυτά που ζήσαμε, είπαμε, νιώσαμε, κάναμε μπορεί να είναι πολύ λιγότερα μπροστά σε αυτά που θα μπορούσαμε να κάνουμε, αλλά μέχρι εκεί καταφέραμε να φτάσουμε και πίσω πάλι στην ελπίδα πως στο μέλλον θα τα κάνουμε καλύτερα. Αυτό που θα

επιτευχθεί στο μέλλον αξιοποιώντας την τωρινή εμπειρία θα μας δώσει περισσότερες δυνατότητες να συναντηθούμε με τον εαυτό μας και τους άλλους. Έτσι, η νοσταλγία δεν μένει προσκολλημένη σε αυτό που έχει ανεπανόρθωτα χαθεί (μια επώδυνη πραγματικότητα για την οποία ασφαλώς χρειάζεται να πενήσουμε) αλλά γίνεται μια υπόσχεση και προτροπή για κάτι που θα αναζητήσουμε στο μέλλον.

Εξάλλου η ψυχική εργασία της αναζήτησης του εαυτού μέσα από τις σχέσεις μας παραμένει ανολοκλήρωτη, μη εξαντλούμενη και αενάως εξελισσόμενη .

Δε θα σταματήσουμε να εξερευνούμε

και το τέρμα της εξερεύνησής μας

θα είναι να φτάσουμε εκεί απ' όπου ξεκινήσαμε

και να γνωρίσουμε το μέρος για πρώτη φορά

T.S. Eliot, 1943.

Βιβλιογραφία

Agazarian, Y, M. (2014). Συστημοκεντρική Ομαδική Ψυχοθεραπεία. Αθήνα: Αρμός.

Anzieu, D. (1984). Le groupe et l'inconscient. L'imaginaire groupal. Paris: Dunod.

Bakhtin, M. (1990). Art and Answerability. Austin, TX: University of Texas Press.

Bakhtin, M. (1984) Problems of Dostoevsky's Poetics. Minnesota, MN: University of Minneapolis Press.

Bakhtin, M. (1986).Speech, genre and other late essays (W. McGee, Trans.). Austin, TX: University of Texas Press.

Bion, W.R. (1961). Experiences in Groups. London: Tavistock Publications Ltd.

Dalal, F. (2007). Η ομαδική ανάλυση μετά τον S.H Foulkes . Ας (ξανα)μιλήσουμε σοβαρά για την ομάδα. Αθήνα: Κανάκη.

de Mare, Piper, R., Thompson, S. (1991). *Koinonia From Hate through Dialogue to Culture in the Large Group*. London: Karnac

Foulkes, S.H. (1948), *Introduction to Group Analytic Psychotherapy*. London: Heinemann.

Foulkes, S. H. (1964). *Therapeutic Group Analysis*. London: George Allen and Unwin. Reprinted London: Karnac, 1984.

Jones, M. (1953). *The therapeutic community*. New York: Basic Books.

L'evinas, E. (1969/2004). *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Translated by Alphonso Lingis. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.

Main, T.F. (1946). *The hospital as a therapeutic institution*. *Bulletin of the Menninger Clinic* 10. 66-70.

Μουρελή, Φ. (2010). *Η ομάδα της αναστοχαστικής πράξης: Παραδείγματα*. Στο Δ. Κωτσάκης, Ι. Μπίμπου, Ε. Μπουτουλούση, Χ. Αλεξανδρή, Ε. Γκέσογλου, Κ. Καραμανώλη, Α. Καρπούζα, Ε. Σπανοπούλου (επιμ.), *Αναστοχαστική Πράξη. Ο αποκλεισμός στο σχολείο*. Αθήνα : Νήσος.

Ναυρίδης Κ. (2005). *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική ψυχοδυναμική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήση.

Schneider, S. et Weinberg, H. (2003). *The Large Group Re-visited: The Herd, Primal Horde, Crowds and Masses*. U.K.: Jessica Kingsley Publishers.